

MEDDELANDE OCH AKTSTYCKEN

Nygammelt om Nødeborgsfredens grænse

JOHN LIND

Skønt Kyösti Julkus store bog om "Finlands østgrænses opkomst" (*Suomen itärajan synty*), Studia historica septentrionalia 10, Rovaniemi 1987, 455 s. først udkom i 1987 er dens tekst ifølge forordet for så vidt angår Nødeborgsfredens grænse færdigskrevet i vinteren 1966–67, medens den del, der vedrører Teusinafreden, forelå afsluttet vinteren 1971–72, og Julku har ikke siden ændret heri. Det indebærer blandt andet, at Galléns bog fra 1968 *Nöteborgsfreden och Finlands medeltida östgräns* slet ikke er inddraget i behandlingen af Nødeborgsfredens problematik. At den nu endelig trods alt undkommer uændret begrundes Julku med, at han fortsat er af samme mening. At dette har sin rigtighed viser hans seneste mindre fremstillinger om emnet: afsnittet 'Keskiaika', i *Faravidin maa. Pohjois-Suomen historia* (Studia Historica Septentrionalia 9, Rovaniemi 1985, især 95–102); og 'Freden i Nöteborg och freden i Novgorod 1326 jämförda med varandra', i *Nordkalotten i en skiftande värld* (Studia historica septentrionalia 14:1, Rovaniemi 1987, 261–71). Det forhindrer ikke, at bogen virker stærkt forældet. Det hjælper ikke stort herpå at Julku afslutter sin bog med et knapt ti sider langt "Blik på den nyeste forskning", idet mere end 5 sider inklusive 6 billeder bruges på Anja Sarvas korte, mislykkede artikel fra 1973 (jvf. *Suomen Museo* 1988, 69–75) om Oulais-stenenes formodede forbindelse till Nødeborgsgrænsen. Havde dette været korrekt havde det støttet Julkus teori. Derimod bliver Galléns hele afhandling, hvori der gennemføres en argumentation, der i bund og grund sætter spørgsmåls-

tegn ved forudsætningerne for Julkus fremstilling, affærdiget på mindre end to sider. Alvorligt er her også, at Pekka Lappalainens værker helt ignoreres mens Kauko Pirinens fremstilling i bind 2 af *Savon historia* i en note konstateres at vedrøre Savos grænser, og derfor ikke bringer nyt i forhold til de generelle grundspørgsmål! Begge forfatteres fremstillinger indeholder imidlertid ligeledes grundlæggende opgør med de forudsætninger, hvorpå Julkus bog hviler. Pirinens afvigende og for Julkus "system" ødelæggende tolkning af tavast-savo-grænseteksterne fra 1415, 1446, 1452, undgår Julku dermed også at tage stilling til.

Julkus skildring af den finske østgrænses historie udgår fra den "grundopfattelse", at Finland allerede inden den først kendte traktat mellem Sverige og Novgorod, Nødeborgstraktaten, havde en fast østgrænse, veldefineret i landskabet, og at denne veldefinerede østgrænse gradvist blev forskudt mod øst og nord i overensstemmelse med, hvad han kalder de "politiske realiteter" for, via Nødeborgsgrænsen, at slutte i Teusinagrænsen. En grundopfattelse han udbygger til, hvad han kalder et "grænssystem".

Grundlaget for dette system ser Julku i Nødeborgstraktatens latinske tekst, hvori det hedder: "nos *reformaeramus* perpetuam pacem". Heraf skal klart fremgå, at en fredstraktat i 1323 blot fornyedes. Dette igen er "bevist" for eksistensen af et aftalt grænseforløb ældre end 1323.

Det gælder nu at bestemme denne, evt. disse tidligere grænsers forløb. Her vil Julku nu, ligesom Martti Kerkkonen, se en relik af en ældre rigsgrænse i den grænselinie, "begynnandes aff salt siön, . . . och så sedan til salt siön igen", denne tidligere havde fremdraget. Opgaven er dernæst, at påvise hvorledes denne rigsgrænse, der skal have taget sin begyndelse i Kymmene elv, er fortsat fra det Kukkolankoski nær Pälkäne, hvortil Kerkkonen førte den, til sit slutpunkt i "salt siön", som Julku tilsyneladende ikke nærer tvivl om er den Botniske bugt.

Her kan det, mener Julku, hjælpe om man udgår fra, at linien var Finlands ældste rigsgrænse. Med dette udgangspunkt sammenstiller Julku en række folkelige overleveringer med "rigsgrænsetraditioner": ifølge en tradition fra 1684 skal således en å i "Moskela fierding" have været "råaskilnedt mellan Rysslandh och Stoorförsten i Finland". Denne å kan ifølge Julku næppe være andet end Jämsänjoki. Julku fæster opmærksomhed ved, at der også findes en række *ruotsi-* og *venäjä-*navne i Jämsä egnen. Fra Christian Linnells disputation *De Tavastia* fra 1748 henter Julku en overlevering fra Jämsä-egnen om, at moskovitterne engang skal have befæstet en borgbanke. Dette kan Julku selv supplere med en modsvarende nutidig lokaltradition angående samme borgbanke. Overleveringen er uden held blevet søgt

knyttet til Klubbekrigen, og noget senere muligt anknypningspunkt er ikke kendt, fremhæver Julku, hvilket åbenbart skal overbevise os om, at overleveringen så netop må vedrøre det tidspunkt, da Julku vil lægge "rigsgrænsen" her! At russerne foretog et togt til Tavastland under krigen i 1496 overser Julku tilsyneladende. Man mærker sig iøvrigt at Julku i disse tilfælde ikke gør sig nogen ulejlighed for at bortforklare de daterende elementer, der afgjort peger mod en senere tid: der tales således om moskovitter og en finsk storfyrste.

Julku er nu nået til Vetil å, hvortil der knytter sig "uklare" rigsgrænsetraditioner. Her tænker Julku på de af P.N. Mathesius nævnte "Carjalakoski eller Ryssforsen" samt "Ryssrå eller Råbjerget". Den første skal ifølge Mathesius have fået sit navn af, at nogle moskovitter var druknet der. Denne forklaring affærdiger Julku imidlertid som en typisk efterrationalisering. Istedet tolker han uden videre navnet som karelsk grænsepunkt. — Ikke alene desavouerer Julku derved sin kildes egen tolkning til fordel for en tolkning, som ingen kildestøtte har, men han overser også, at stednavnet i sig selv jo på ingen måde er vidnesbyrd om en grænse, men alene om en karelsk tilstedeværelse. "Uklarheden" vedrørende Råbjerget er, skulle man tro, vanskeligere at komme udenom og består i, at Råbjerget, som påvist af *Vilkuna*, må have været over 2 meter under vande i 1270. Efter at have overvejet sagen finder Julku, når alt kommer til alt, at ældre traditioner sekundært kan være blevet overført på stenen. Denne er dermed reddet for den middelalderlige rigsgrænsehistorie!

Ved nu stiltiende at forudsætte, at alle disse punkter, hvortil der har kunnet knyttes "rigsgrænsetraditioner", på et og samme tidspunkt også har hørt til en og samme grænselinie, kan Julku trække en lineært sammenhængende fortsættelse på strækningen fra Kymmene elv til Kukkolankoski. Således at Finlands "første rigsgrænse" har forløbet fra Kymmene elv til Vetil å med "Ryssrå" som slutpunkt (kort 6 og 7).

Forskellige overvejelser fører Julku til i lighed med Kerkkonen at datere denne grænselinie til 1230'erne. Dermed får han mulighed for at operere med et brud på denne grænse i forbindelse med Birger Jarls korstog; og dermed også mulighed for at operere med yderligere en finsk østgrænse inden Nødeborgsgrænsen 1323.

Da hele Tavastland med Birger Jarls korstog, der uden nærmere diskussion dateres til 1249, anses at være blevet underlagt Sverige, finder Julku landsretsdommen fra 1415 angående tavast-savo-grænsen af betydning for spørgsmålet om den nye østgrænses forløb.

I princip udgår han her fra samme forfejlede tolkning af denne dom, som tidligere *Jaakkola* og *Vilkuna*. Således at "twert offuer" i "mit j Sonnejoki twert offuer ther næst Lastakoski eller Karialamasælki, .." ignoreres og *Karjalan Maanselkä* identificeres med *Ril-*

lankivi-området. Det indebærer, at grænselinien kommer til at knække 90 grader for at fortsætte ad Suonenjoki mod nordvest netop dér "midt i" floden, hvor den ifølge teksten skulle fortsætte "tværs over"!

Som resultat heraf kan Julku nu formode, at Birger Jarls østgrænse fra Suonenjoki nåede den Botniske bugt langs "Nødeborgsfredens grænse", hvis omdiskuterede slutforløb Julku med andre ord har rede på endnu inden han er nået til at behandle den.

Eksistensen af Birger Jarls østgrænse fremstår i bogen som et postulat, der ikke engang søges understøttet af "rigsgrænsetraditioner" i den folkelige overlevering. Julku har åbenbart nu anset sit "grænse-system" så velfunderet, at det for læseren må give sig selv, at når Finland før Birger Jarls korstog havde en veldefineret lineært sammenhængende grænse, og havde en ny omtrent lige så veldefineret grænselinie i 1323, så må også Birger Jarls erobringer med nødvendighed have ført til en tilsvarende grænselinie. Lad være, at den ikke findes omtalt i nogen kilde.

Men denne "Birger Jarls" grænselinie var ikke den sidste Finland havde mod øst inden 1323. Nødeborgstraktaten omtaler nemlig kun afståelsen af Äyräpää, Jääskis og Savolaks, men ikke Viborg; derfor må der mellem Birger Jarls korstog og Nødeborgsfredens indgåelse have været etableret en østgrænse, der har indlemmet Viborg-Karelen på svensk side.

Her peger Julku på "rigsgrænseminder" i tilknytning til en stor sten, Rakokivi, nær Rokkolanjokis munding, som beboere, ifølge et belæg fra 1695, anfører som grænse mellem finner og russere. Desuden finder Julku et antal stednavne som han opfatter som "grænsekontrasterende": Suomenvesi, Karjalansaari, Venäjänsaari m.fl. Julku antager derfor, at "vikingereden", Gamle Viborg, forgængeren til Viborg, ca. 1260 er kommet under svensk-finsk indflydelse, og at grænselinien formodentlig da er blevet flyttet til Rakokivi-linien. Denne grænse spores derefter til Naulasaari ved hjælp af et grænsekatolog fra 1537 vedr. grænsen mellem Lappvesi, Jääskis og Viborg sogne.

Julkus ræsonnement hviler her på den forudsætning, at årsagen til at Nødeborgsfreden ikke omnævner Viborg særskilt er, at Viborgområdet allerede forinden skal have været i erkendt svensk besiddelse. Men grunden kunne jo også være, at Viborgområdet endnu i 1323 opfattedes som værende en del af Äyräpää pogost. Herfor taler særligt den omstændighed, at de lokaliteter i Nødeborgstraktaten, hvortil russerne udtrykkeligt forbeholdt sig fangstrettigheder, netop koncentrerer sig til et snævert område omkring Viborg: Ylivesi, Koukkallio, Vatikivi, Suomenvesi, Ykspäänjoki.

Nu da Julku omsider er nået frem til Nødeborgsfredens grænse,

den første der findes omtalt i kilderne, har han allerede sit "grænse-system" færdigt, klappet og klart; og han har indtil nu kunnet opere i den gunstige situation, at der egentlig ikke har været nogen kilder, som hans teorier har kunnet komme i strid med. Hvor derfor tidligere forskning, som det synes, har stået over for uløselige tolkningsproblemer, så giver de "historiske realiteter", som Julku har udledt af sine sene folkelige overleveringer, nu i flere tilfælde Julku løsningen på forhånd. Han "ved" nu, at Finland i 1323 allerede i flere faser har haft en grænse mod øst, der gradvist på Novgorods bekostning er blevet skubbet længere mod øst og nord i takt med den svenske ekspansion i Finland. Han "ved", at denne grænse har været lineært sammenhængende for det var allerede den ældste. Han "ved", at 1323-grænsen i forhold til "Viborg"-grænsen blot har skullet omkredse de tre pogoster, Äyräpää, Jääskis og Savolaks, der nu blev afstået. Da denne nye grænse skal gå fra hav til hav "ved" han dermed også på forhånd, at det hav, hvori Nødeborgsfredens grænse slutter fortsat må være den Botniske bugt. En sidste "politisk realitet", der hjælper Julku til nærmere at bestemme Nødeborgsgrænsens forløb, har han overtaget fra Vilku, nemlig, at traktaten skulle sikre karelernes adgang til vandvejene mod den Botniske bugt. Med disse "realiteter" i baghånden gælder det nu for Julku blot om at tolke traktatteksten i lyset af denne viden.

Julku kan nu trække Nødeborgsgrænsen således, at traktatens Samosalo identificeres med Talvisalo, Siitti med Siitinselkä ved Kuvansi, hvorfra grænsen trækkes ad denne via Suonenjoki og Gebhards Kolimakoski for at ende syd for Pyhäjoki i det af Vilku foreslåede Petäjäsoja. Det indebærer, at Julku må opgive en identifikation af traktatens Karjalankoski. Et Karjalankoski i Nilsä gör nemlig Kolimakoski helt uforståelig! Andre kendte Karjalankoski forkastes ligeledes, for som Julku anfører, om man uden at tage hensyn til de "politiske realiteter" stædigt holder sig til navnet alene, er der i Finland så mange Karjalankoski, at man skulle kunne trække grænselinien hvorsomhelst fra Könkämaeno til det sydligste Finland (s. 148). Blot altså ikke mellem Siitti og Kolimakoski, tænker læseren stille for sig selv.

Medens østgrænsen gennem Julkus bog fortsætter sin langsomme rejse gennem det nordlige Finland hen imod Teusinagrænsen kan vi konstatere, at det kildemæssige fundament, hvorpå hele det møjsommeligt opbyggede "grænse-system" hviler, ikke holder.

Det er nemlig nok rigtigt, at der i den latinske tekst af Nødeborgsfreden står "*nos reformaueramus perpetuam pacem*". Det behøver imidlertid ikke at have den betydning af traktatsfornyelse som Julku kategorisk tillægger det, idet "*reformare pacem*" blot og bart kan betyde at en fred sluttedes eller fredsstillstand genoprettedes (jvf. t.x.

E. Habel, *Mittellateinisches Glossar*, 2. Aufl, Paderborn 1959, 334). Om Julku nu havde beskæftiget sig lidt mere indgående med forholdet mellem traktatens forskellige tekstvarianter, så havde han uden videre bemærket, at vi i den russiske og den svenske version finder enslydende formuleringer, der ikke tillader den tolkning Julku tillægger den latinske: "i dokonchali esmy mir vechnyi" (og vi sluttede evig fred) samt "Wij tokom æwerdeligan fredh". Som man ser er der ingen antydning af, at en ældre fredsftale, skriftlig eller mundtlig, fornyedes. Det kan ikke være Julku ubekendt, at den russiske tekst sædvanligvis regnes for den primære i forhold til i det mindste den latinske tekst. Om Julku derfor virkelig vil mene, at den latinske tekst bør foretrækkes frem for de to andre, særligt når den afviger fra disse netop på et punkt, der er så vigtigt i argumentationen, så burde det begrundes diplomatarisk. Men nogen diplomatarisk udredning har Julku overhovedet ikke givet sig ind på. Da yderligere den latinske tekst ikke behøver at tolkes, som Julku gør det, men udmærket lader sig tolke i overensstemmelse med de to andre versioner, så må det være denne tolkning vi må holde os til.

Dermed bortfalder faktisk overhovedet det eneste kildebelæg med sikker tilknytning til den svensk-russiske grænse, hvorpå Julku har opbygget sit "grænsesystem". Tilbage er kun komplekset af sene folkelige overleveringer.

For nu at kunne opretholde dette "system" har Julku måttet ignorere en række centrale kildeinformationer.

Skønt Nødeborgsgrænsen jo tager sigte på at adskille svenske og novgorodske besiddelser fra hinanden, hvorfor alle momenter i traktaten selv, der tager sigte herpå, vel må anses for vigtige, så tager Julku ikke stilling til hvorledes den klausul i traktaten, der udsiger: "Svenskere og Viborg-borgere må ikke købe land og vand af de novgorodske karelere", skal forstås. Den forekommer jo ganske overflødig om traktaten har taget sigte på at fastlægge en lineært sammenhængende grænse mellem de to stater. Snarest tyder den på, at der har eksisteret et område, hvor begge parter legitimt har kunnet virke.

I det omtrent samtidige originaldokument, birkebarksbrevet nr. 286, ignorerer Julku det centrale moment i teksten: "forstyr ikke kajanerne, udsæt dem ikke for fare, . .". Brevet, ifølge Julku, sendt af en vis novgorodsk embedsmand til en kollega med en opfordring til denne "dristigt at drage af sted for at samle skat fra kajanernes land", da fred er blevet sluttet på fyrst Jurijs betingelser. Deraf drager Julku den slutning, at "Østerbottens ømtålelige politiske status" siden 1323 er uændret og "folkeretsligt set tilhørte området fortsat Novgorod". Gengivelsen af dokumentets indhold er imidlertid fejlagtig. Der tales intetsteds om "kajanernes land", og implikationen heri, at skatten tages af kajanerne, er vildledende. Tværtimod er det

her klart, at kajannerne ikke opfattes som Novgorods undersåtter, og den citerede tekst viser, at nu da fredelige forhold er retableret, har disse i den novgorodske embedsmands øjne ret til uforstyrret virksomhed i det samme område, hvor karelerne tager eller betaler skat. Dette område opfattes altså ej heller af novgoroderne som eksklusivt deres.

Som Jaakkola og Vilkuna før ham, tolker Julku, samtlige tre tekster fra 1400-tallet vedrørende tavast-savo-grænsen i strid med teksternes klare udsagn. Samtlige retningsangivelser i disse tekster: "twert offuer" (1415), "rätt norr" (1446) og "rett vester norr" (1452), ignoreres, således at disse grænser kan føres til Rillankivi eller dens nærhed.

Det centrale udsagn i 1446-tekstens "huilken for:ne aas, som aat-skill Rysselandh och Norrabotn så och Tawastland, Sawlax och Norrabottn", der klart vidner om eksistensen i 1446 af et dobbelt grænseforløb langs Maanselkä, undgår Julku behændigt at tage stilling til: grænsen ved Maanselkä ikke nævnes i Nødeborgstraktaten og må derfor være tilkommet senere. Hvorledes denne Norrbottens Maanselkä-grænse mod Rusland anno 1446 skal kunne tilpasses de grænser mellem Norrbotten og Rusland Julku på samme tid opererer med i sit "grænsesystem". Ja det får vi ikke at vide. — På dette tidspunkt skal grænsen nemlig i Julkus "system" endnu forløbe til eller nær ved den Botniske bugt. Langt fra den Maanselkägrænse, der nævnes 1446.

Det samme forhold gør sig gældende med det russiske kildemateriale, der i originaldokumenter opererer med en fast etableret, de *kajanske nemtsers grænse* op mod Hvidehavet fra 1400-tallets midte. At sådanne originaldokumenter overhovedet skulle eksistere ses ikke af Julkus bog.

For at få sine "politiske eller historiske realiteter" og "grænsesystemet" til at passe til hinanden må Julku ibland ty til åbenlyse *ad hoc* forklaringer. Det gælder i spørgsmålet om Nødeborgsgrænsen mulige forløb till Ishavet. Dette er Julku i første omgang kommet udenom med en henvisning til "tidens politiske realiteter", uden at vi blev gjort bekendt med de kilder som eksempelvis J. J. Mikkola anvendte sig af. Da imidlertid folkelige overleveringer hører til Julkus foretrukne kilder har han åbenbart syntes også at måtte tage stilling til denne følgende i en kilde fra 1560—90: "Ithem gamble män berättat här, att i förtiden lätt konungh Magnus vtthugga i Kandilachti vp för kemi Sochn tre Croner i ett stortt Hellebergh, som skall ware råmerkje emellan Norbotn och rydzlandh" (s. 181 m.nn). Med den tiltro Julku generelt lægger for dagen over for folkelige overleveringer er netop denne i sin naturlige tolkning ødelæggende for "systemet": et svensk grænsepunkt fra Magnus Erikssons tid ved Hvideha-

vets Kantalahti. Julku kunne selvfølgelig have valgt at bedrive almindelig kildekritik: det forekommer således tvivlsomt, at tre-kroner virkelig skulle have været anvendt som grænsemærke allerede under Magnus Eriksson. Men så ville den ellers så kritikløse accept af de øvrige "rigsgrænsetraditioner", uden hvilke "systemet" ville falde sammen, være desto mere påfaldende. Men Julku mener sig også at have fundet løsningen. Det er nemlig, hævder han, "mere realistisk" at søge dette Kandilachti ved det finske Kemi. Her har lokalkendte oplyst Julku om et ellers ukendt Kannanlahti mellem Ajos og Kemi, som Julku nu mener må være det omtalte Kandilachti.

Men, må man så spørge, har det pågældende område overhovedet været ovenvande på Magnus Erikssons tid? Det synes efter det moderne grundkort (2541 08) at dømme ikke at have været tilfældet. Hvis det imidlertid har, hvor findes da "ett stort Hellebergh"? Dernæst er der jo i teksten et lille "här" som Julku behændigt overser. Nu er det vel ikke ganske ligegyldigt for identifikationen, hvor de "gamble män" der "berätte" har befundet sig! Det fremgår af den umiddelbart foregående tekst: "Sarwij taipale ähr landzryggen. / ijwara / Kaijsalmi (Kajavasalmi, JL) thedan faller vatnett i rydzland till östertt och flux stoor / Ithem gamble män berätte här, . .". Dette "här" er altså præcis strædet mellem to af Dvina-Kemis kildesøer og den flod ad hvilken "vandet falder" er ingen anden end Dvina-Kemi selv! Desuden er denne tekst, betitlet "Råmerkje emellan Östrebothnn och Rydzlanndh", lige som en række andre lignende tekster fra samme tid, jo resultat af, at svenske myndigheder omkring midten af 1500-tallet lod lokalkendte langs Maanselkä udspørge om grænseforholdene mod Rusland i den hensigt at få grænsen skudt så langt mod øst og nord som muligt. I den forbindelse kan et Kannanlahti ved den Botniske bugt ikke have haft interesse; et Kantalahti ved Hvidehavet desto større; at det er det sidstnævnte tekstens forfatter har haft i tankerne, kan der derfor ikke hersker tvivl om. — Julku vil ydermere underbygge sit synspunkt med, at det kendte Hvidehavs Kantalahti andetsteds i "samme kilde" istedet for "Kandilachti" blev skrevet "Kandalax" (193 n 59). Dermed understreger han imidlertid kun karakteren af *ad hoc* forklaring. For hvad vi ikke får at vide er, at der dér netop i sammenhæng med "Kandalax" også står: "Kijm Sochn" og ikke "kemi Sochn". Her er der vel at mærke ikke tvivl om at "Kijm Sochn" er det finske Kemi: denne tekst hedder da også "Om the Elffwer och Strömer som löpe i Östre Siónn wthur Norrebothnn". Deraf måtte Julku, konsekvent mod sig selv, slutte, at så måtte "kemi Sochn" være Hvidehavs-Kemi, og det først citerede "Kandilachti" altså netop være at søge ved Hvidehavet. Men denne Julkus argumentation er overhovedet uden substans. Som det vil være fremgået af ovenstående er der slet ikke tale om "samma kilde",

alene samme håndskrift. Og Julku har hverken sikret sig, at håndskriftet gengiver de to tekster i original eller at de er af samme forfatter; hvilke begge omstændigheder er forudsætninger for at der kan argumenteres som Julku gør. Argumentationen er med andre ord både selektiv og vildledende.

Denne selektivitet i såvel kildevalg som kildebehandling præger gennemgående fremstillingen, og det er ikke den eneste gang læseren har anledning til at føle sig vildledt.

I sit "Blik på den nyeste forskning", betvivler Julku rigtigheden af Galléns opfattelse, at der overhovedet ikke har kunnet tales om en grænse mellem Sverige og Novgorod i det nordlige område, idet begge parter havde legitime interesser i samme område. Dette giver Julku anledning til at sammenholde Nødeborgstraktaten med den kun tre år senere indgåede traktat mellem Norge og Novgorod. Her konstaterer Julku, at der i den sidstnævnte "netop aftales et sådant fællesområde, hvis grænse i vest i store træk var Lyngenhavvøya og i øst Kantalahtis Vieljoki. . . man indgik med andre ord udtrykkelig en aftale om ett fællesområde. Det gjorde man ikke i Nødeborg". — Dette er ganske fejlagtigt. Der tales i 1326-traktaten ikke med et ord om hverken et fællesområde eller to forskellige grænser der skulle indramme det. Tværtimod får vi ud fra traktatens tekst alene indtrykket af en ganske almindelig grænse, der har adskilt to staters territorier fra hinanden. Vor viden om eksistensen af en dobbeltgrænse og et fælles område skyldes alene den heldige omstændighed, at vi har bevaret en anden samtidig kilde, som belyser grænseforholdene: notatet i den lovbog, der har tilhørt Erling Vidkunsson. Stik imod Julkus fremstilling er det i stedet de forskellige versioner af Nødeborgstraktaten, der med *nor i haffuit* over for *Kajano more/Helsingh haff* antyder eksistensen af en dobbeltgrænse, og med forbudet for svenskerne mod at afkøbe novgorod-karelerne deres land og vand antyder eksistensen af et fællesområde. Ellers er vi, for eksistensen af et dobbelt grænseforløb og et fælles område, også her afhængige af vidnesbyrd i andre kilder, såsom 1446-teksten og birkebarksdokument nr 286. At Julku er helt klar over hvad der står i henholdsvis 1326-traktaten og lovbogsnotatet fremgår af den med bogen samtidigt udkomne artikel 'Freden i Nöteborg och freden i Novgorod 1326 jämförda med varandra' (s. 263).

Sammenfattende må det siges, at Julku på grundlag af sene folkelige overleveringer og af et stednavnemateriale, der er selektivt udvalgt, vilkårligt dateret og overfortolket, har opbygget et "grænse-system", der indebærer forestillingen om en lineært sammenhængende grænse, der gradvist fra 1200-tallet til 1595 er blevet forskudt mod nord og øst. For at kunne opretholde dette "grænse-system", har Julku måtte ignorere, fejlfortolke eller ligefrem misrepræsentere en

række centrale kildeinformationer i kilder, der kvalitativt er overlegne det kildemateriale han grundlæggende har anvendt. I den forbindelse er det bemærkelsesværdigt, at Julku intetsteds gør tilløb til kritiske overvejelser omkring det kildemateriale han faktisk har anvendt.

Bogen er ikke bare rigt illustreret men forekommer også overillustreret, idet mange illustrationer intet formål tjener. Billedet af "Las-tukoski" viser således et i nutiden reguleret roligt flydende vandløb som intet fortæller om middelalderens grænsepunkt. Andre billeder er af så dårlig kvalitet, at det er umuligt at se de detaljer, der skal illustreres. Værst i den henseende er det gået de illustrationer, der skal vise, at Olav Forsell 1692/96 har skrevet "rå" "præcist" på det sted hvor Jacob Teit på sit kort har indtegnet sine "Rydze steen". Nu vil enhver der kender til Teits kort vide, at det er alt for skitsepræget til, at dets indhold kan siges at ligge "præcist" her eller der på noget andet kort. Men også bortset herfra er det gået helt galt: Rasterne på gengivelsen af Forsells kort (fig. 4) er således alt for grove til at noget "rå" lader sig se. Teits kort, derimod, er blevet udspreddt over et helt opslag (fig. 3), hvilket har ført til, at stedet hvor Rydze steen skal stå er forsvundet ind i sammenføjeingen!

Udover en række topografiske præciseringer angående Teusi-nagrænsens forløb, hvilket dog er af marginal betydning i forhold til det centrale spørgsmål om "grænsesystemets" tidlige udvikling, er bogens største fortjeneste i anm.s. øjne, at den side for side formår at vække til opposition. Og det er ikke den værste egenskab en bog kan have.

Samme år som Julkus bog udkom kom en anden længe ventet monografi, hvori problemerne omkring Nødeborgsfredens grænse spiller en fremtrædende rolle: Igor' Shaskol'skijs bog om 'Ruslands kamp for at bevare adgangen til Østersøen i det 14. århundrede' *Bor'ba Rusi za sochranenie vychoda k Baltijskomu moriu v XIV v.*, Leningrad 1987, 176 s.; en fortsættelse på hans 'Ruslands kamp mod korstogsagressionen ved Østersøens bredder i det 12–13 århundrede' (anm. *HTF* 1979, 290–293). At dømme efter den anvendte litteratur har teksten foreligget færdig fra slutningen af 1970'erne, litteratur frem til 1986 er dog taget op til diskussion i noteapparatet.

Bogens tredje og længste kapitel er viet Nødeborgsfreden og de problemer, der er knyttet dertil. I de to første kapitler behandler forf. dels det svenske togt mod Neva i 1300 der førte til opførelsen af fæstningen Landskrone og dens demolering af novgoroderne året efter, dels ganske kort den russiske kamp mod den svenske ekspansion i tiden frem til 1323. Endelig sluttes bogen med et kapitel, der behandler kong Magnus' "korstog" 1348. Fremstillingen er detaljeret

og tæt på kilderne, hvis alle momenter diskuteres i lyset af tidligere forskning. Dette har imidlertid gjort fremstillingen usædvanlig "notetung".

Fremstillingen i de to første kapitler danner baggrund for at Shaskol'skij kan hævde at Nødeborgstraktaten blev indgået fordi ingen af parterne havde udsigt til at kunne føre krigen til en heldig afslutning. Kapitlet herom er bogens vægtigste. Heri præsenterer Shaskol'skij for første gang russisk forskning for det samlede kildemateriale, det er også her han i forhold til den skandinaviske forskning først og fremmest fremsætter nye synspunkter.

På et vigtigt punkt har Shaskol'skij dog her gjort sig skyldig i en misforståelse. I et forsøg på at rekonstruere den procedure, der blev fulgt da traktaten opsattes, kan Shaskol'skij konstatere, at alle kendte tekster af Nødeborgstraktaten er udstedt alene i den russiske parts navn. Derfor har den originale tekst været udformet på russisk, og de andre tekster er da kun oversatte herfra. Da svensk praksis var, at udfærdige traktater på latin, må en latinsk oversættelse straks være kommet til stand, som svenskerne så har overrakt den russiske part. De bevarede svensksprogede tekster er derfor, mener Shaskol'skij, efter al sandsynlighed blot oversættelser af denne latinske tekst. Således udfærdigedes i Nødeborg kun en egentlig originaltekst, den russiske, — men ud fra den to originaltraktater: den russiske tekst som den svenske part fik og en latinsk oversættelse, udført af den svenske oversætter og overrakt den russiske part.

Eftersom russerne i 1323 således skal have fået en latinsk oversættelse er det for Shaskol'skij uforståeligt, at den kopi de svenske gesandter kopierede i 1537 var på svensk og ikke latin. Han må yderligere ud fra sprog og stil konstatere, at denne svenske tekst ikke kan være resultatet af, at gesandterne i 1537 skulle have oversat den. Den må være fra det 14. århundrede. Den svenske teksts betydning understreges ifølge Shaskol'skij yderligere af, at den indeholder supplerende artikler uden modsvarighed i de øvrige tekster. Da intet andet dokument i russiske kilder kan identificeres med Nødeborgstraktaten var det svensk-sprogede eksemplar, ifølge Shaskol'skij, åbenbart det eneste man i 1530—70'erne havde kendskab til i Rusland. Kan der da, spørger Shaskol'skij, rejses tvivl om, hvorvidt, der i Rusland overhovedet har været en latinsk-sproget original? Har den russiske part faktisk i 1323 fået overrakt et svensk-sproget eksemplar?

Nej, mener Shaskol'skij, der findes faktisk vidnesbyrd om, at den latinske original, eller et latinsk-sproget eksemplar, fandtes i Rusland i slutningen af 1500-tallet. I den svenske dokumentation fra Teusinaforhandlingerne 1595 omtales nemlig, at de russiske forhandlere med sig havde "fyrst Jurijs og kong Magnus grænsebrev", hvis datering gives med et latinsk udtryk: "sexta feria proxima assumptionis

beatæ virginis". "Dette er, anfører Shaskol'skij, ord for ord taget fra den latinske tekst (som findes i alle syv bevarede kopier af den latinske tekst)".

Her fejltolker Shaskol'skij imidlertid Rydbergs ikke helt klare gengivelse af en svensk redegørelse for de nævnte forhandlinger i 1595. Sagen er i korthed, at de russiske forhandlere i 1595 hævder at have den ægte tekst. Denne tekst forsøger de svenske forhandlere derefter forgæves at få russerne til at fremlægge. "Det äskade man (svenskerne, JL) fram, kunde dogh icke fåå; dock, som man kunde förmerkie, hafue the uthan twifwel knäs Jurens och kongh Magni råbreff, dateret sexta feria proxima assumptionis beatæ virginis, som så eendeless lydher som the begiäre, med flere råær, de själfue efter böndernes falsk wittne sammansatt hafue". Svenskerne har altså ikke set russernes eksemplar; men ud fra de råpunkter russerne kræver kan svenskerna regne ud, at russerne må have haft et eller andet eksemplar af den traktattekst, der i svenskernes latinske eksemplar dateres til "sexta feria proxima assumptionis beatæ virginis". Når svenskerne anfører denne latinske datering sker det vel blot for at tilkendegive, at der ikke var tale om den tekst, der dateredes "feria secunda ante natiuitatis beatæ virginis", det vil sige den uægte version.

At der med den latinske datering refereres til en af svenskerne medbragt latinsk tekst og ikke til nogen originaltekst, som russerne kan have medbragt, kan vi være helt sikre på: den angivne datering er jo faktisk forkert og forekommer kun i sekundære afskrifter. Den korrekte datering i den latinske tekst lyder "proxima ante assumptionem", som vi finder det i den ældste latinske afskrift og i den, der ifølge Rydberg iøvrigt ligger nærmest den russiske tekst. At en latinsk originaltekst, som russerne skulle have haft med, skulle have været behæftet med samme fejl som de sekundære svenske afskrifter er ganske utænkeligt.

De svenske forhandlere i 1595 har altså ikke set den tekst, de formoder russerne har haft, og har altså heller ikke vidst, på hvilket sprog den kan have været skrevet.

Der er således intet i kildematerialet, der tyder på, at en latinsk tekst nogensinde har været i russernes besiddelse; og intet tyder heller på, at den originaltraktat svenskerne overrakte russerne i 1323 skulle have været på latin. Alt vi ved er, at russerne 1537 havde en svensksproget tekst, der både bærer præg af at kunne være fra 1300-tallet og ikke lader sig tolke som simpel oversættelse af andre tekster vi kender.

I et afsnit om forberedelserne til fredsforhandlingerne gør Shaskol'skij nogle interessante overvejelser omkring fyrst Jurijs anvendelse af storfyrste-titlen. Han var jo ikke, som man ofte kan se hos finske historikere (således Julku, 17, 100), storfyrste af Novgorod,

men kun fyrste. Storfyrstetitlen var knyttet til storfyrstedømmet Vladimir og den der bar den betragtedes som øverste fyrste over føderationen af russiske fyrstedømmer. Nu var det i 1322 og 1323 imidlertid Dmitrij Mikhajlovitsh af Tver', der formelt anerkendtes som storfyrste af tatar khanen. Når Jurij alligevel anvender storfyrstetitlen ser Shaskol'skij det, sikkert med rette, som udtryk for, at Jurij ikke anerkendte dette forhold, og at han i forbindelse med fredsforhandlingerne lagde vægt på at optræde som repræsentant ikke blot for Novgorod, men som leder af det fællesrussiske statssamfund.

Shaskol'skij konstaterer også, at Novgorod på intet andet tidspunkt har ført internationale forhandlinger på så højt et plan, med deltagelse af storfyrsten som leder af føderationen af russiske fyrstedømmer. Det er også første gang, at så vigtige mellemstatslige relationer er blevet behandlet og at der er blevet afsluttet en "evig fred" med en nabomagt.

Denne "evige fred" fik faktisk reelt lang gyldighed, noterer Shaskol'skij, idet den lå til grund for alle midlertidige aftaler, der blev truffet, også efter at Novgorod var blevet underlagt Moskva. Også her mener Shaskol'skij det har spillet en rolle, at fyrst Jurij optrådte qua storfyrste. Dette, samt at traktaten sluttedes på Novgorods territorium, kan også have medvirket til, at traktaten blev ensidigt udfærdiget i den russiske parts navn. Shaskol'skij mener videre, at der i traktatens brug af titler skulle ligge en fremhævelse af den russiske fyrstes højere rang, idet Magnus blot tituleres "fyrste" (knjaz') — hvilket han mener også genspejles i de latinske og svenske teksters "rex magnus/rex" — "mykle konungher/konungher". — Her må man dog spørge om der nu egentlig var andre muligheder for at titulere den svenske konge, bortset fra måske "korol'" i den russiske tekst. I hvert fald kan man næppe tro, at den svenske part har følt sig særligt desavoueret ved denne brug af titler.

Traktaten er, finder Shaskol'skij, et mesterværk i diplomatisk udtrykskunst, ikke mindst omkring formuleringen af den novgorodske afståelse, der i realiteten ikke var andet end et afkald på en juridisk ret til et territorium man ikke besad. I traktatens formulering får det imidlertid udseende af en storslået gestus, i stil med en monark, der forlener en feodalherre af lavere rang.

Sidst i sit afsnit om Nødeborgsfreden behandler Shaskol'skij spørgsmålet om grænsens forløb. Denne mener han i princip har fulgt længe eksisterende grænser: først de tre afståede pogosters østgrænse og derefter grænsen mellem de svenske tavasters og novgorodske kareleres perifere besiddelse. — Shaskol'skij godtager således uden nærmere begrundelse eksistensen af Jaakkolas postulerede stammegrænse. Hvad selve grænseforløbet angår er Shaskol'skij helt på linie med Julku (og Kirkinen) med den ene forskel, at han med

Gallén identificerer traktatens Karjalankoski med forsen i Nilsia. Forbavsende er det at konstatere, at Shaskol'skij i forbindelse med omtalen af Oulais-stenenes mulige tilknytning til Nødeborgsgrænsen; anfører selv samme uortodokse argument til støtte for Sarvas' teori, som samtidigt Julku (s. 408): "her har aldrig fundets nogen anden grænselinie".

Shaskol'skij kan nu fremlægge sit generelle syn på de svensk-novgorodske grænseforhold omkring den Botniske bugt. Øjensynligt har Pyhäjoki fra gammel tid udgjort en del af en lang stammegrænse, og eftersom det karelske land og dets perifere besiddelser har været underlagt Novgorod-staten har man sandsynligvis i Novgorod vidst, ved hvilken flod grænsen for dette novgorodske territorium sluttede. Vilkuha har, mener Shaskol'skij, på grundlag af lokalstudier vist, hvorfor linien langs Pyhäjoki blev grænse, idet den fulgte en sejllod med få slæbesteder: dels langs med denne sejllod og dels i den. En sejllod der var nødvendig for karelerne. Her forbiser Shaskol'skij, at Vilkunas linie jo ikke er helt identisk med den han selv synes at have anerkendt, jævnfør hans lokalisering af Karjalankoski til Nilsia.

Shaskol'skij konstaterer videre på grundlag af Jaakkola, at der syd for denne gamle stammegrænse mellem tavaster og karelere fandtes endnu en linie langs Vetil å, der havde været regnet for grænse mod russiske besiddelse, jrf. Rysserö, kris nuværende højde over havet, 410 cm, Shaskol'skij åbenbart ikke har rede på. Tilsyneladende har denne været stammegrænse mellem finner (suomi) og tavaster, og eftersom de sidstnævntes land indtil Birger Jarls erobring 1249 ifølge Shaskol'skij stod i afhængighedsforhold til Novgorod er det naturligt, at Vetil å regnedes for "russernes grænse".

Hvornår denne "russiske grænse" ved Vetil å etableredes kan Shaskol'skij ikke sige med bestemthed. Snarest skete det i det 12. århundrede. Grænsens forflytning til Pyhäjoki er sket efter at de "svenske riddere" erobrede Tavastland med dets perifere områder langs den Botniske bugt, men juridisk anerkendt blev den først i 1323.

Nødeborgstraktaten fastlægger kun Novgorod-territoriets syd-vest-grænse ved den Botniske bugt. Hvor langt strakte dette territorium sig mod nord og vest, spørger Shaskol'skij sig dernæst. Her peger han på traditionerne om en russisk grænse til Bjuröklubb i Vesterbotten og finder, at novgorodske skatteinddrivere vel kan have fungeret på begge sider af den Botniske bugt. Han konstaterer også, at Bjuröklubb og Skellefteå ligger "lige over for" den russiske grænse fra 1200-tallet, Vetil å, så åbenbart gik den russiske grænse for skatteinddragning i det 13. og måske også i det 12. århundrede langs Vetil å og Skellefteå. Efter de "svenske ridders" erobring af Tavast-

land, da grænsen i Finland flyttedes til Pyhäjoki, forblev grænsen fortsat ved Skellefteå frem til 1370'erne, da svenskerne erobrede Østerbotten.

Shaskol'skij har præsteret en overordentlig grundig gennemgang af problemerne omkring Nødeborgsfreden og dens grænse. Dog er det skuffende, at han ikke seriøst tager stilling til de argumenter Gallén har fremført for, at territoriet nord for den Nødeborgsgrænse, hvis enkelte grænsepunkter de iøvrigt stort set er enige om, ikke har været at regne for slet og ret Novgorod-territorium, men snarere et fælles beskatningsområde. Årsagen er måske, at en detaljeret gengivelse af Galléns argumentation ikke ville kunne undgå at svække Shaskol'skijs så homogent opbyggede helhedsopfattelse med en grænselinie, der skulle have eksisteret langt tilbage i tiden forud for Nødeborgstraktaten selv i det fjerne nord og endog hinsides den Botniske bugt.

At fremstillingen vedrørende Nødeborgsproblematikken i den grad anslutter til finske forskningstraditioner, ikke mindst som disse kommer til udtryk hos Jaakkola og Vilkuna, er også lidt skuffende. Man kunne have ønsket sig at se en mere selvstændig "russisk" synsvinkel anlagt på problemstillingen.

I det sidste kapitel behandler Shaskol'skij Magnus Erikssons såkaldte Korstog, der førte til at Nødeborg en tid holdtes besat. Den religiøse iklædning dette togt fik ser Shaskol'skij som en ren maskering af verdslige formål. Hvilket nok er at undervurdere Birgittas indflydelse på kongen og hans politik netop da. Det er på den anden side klart kontrollen med Neva-leden givetvis ikke havde mistet i betydning siden svenskerne sidst forsøgte at sætte sig fast her; og sikkert har dette været bestemmende for, at man netop valgte Nødeborg som et egnet udgangspunkt for at døbe hedninge.

Shaskol'skij konstaterer, at ingen for alvor har undersøgt baggrunden for den mærkelige religiøse disput Magnus ifølge Novgorodkrønikerne lægger op til. Nogle har endda villet affærdige den som et litterært indskud i krøniken. Det lykkes imidlertid heller ikke rigtigt for Shaskol'skij, der åbenbart ikke kan se andet end "religiøs fanatisme" bag kravet i almindelighed og Birgittas aktivitet i særdeleshed. Det virker som om Shaskol'skij ikke rigtigt har kunnet eller villet fordybe sig i Vestens middelalderlige mentalitet.

I skildringen af korstogets forløb forkaster Shaskol'skij teorien om, at Magnus Eriksson skulle have foretaget endnu et togt til Nødeborg, efter at denne var blevet generobret af novgoroderne, hvorunder hans flåde skulle være forlist, således som det meddeles i det såkaldte "Kong Magnus' Testamente". Shaskol'skij begrundet dette med at "Testamentet" er sent, historien opdigtet, og at togtet iøvrigt ikke omtales i krønikerne. Den korte notits i den Fjerde Novgorod-

krønike under 1350, at "en nemetsk flåde forliste", mener Shaskol'skij ikke nødvendigvis reflekterer dette "andet" togt. Her har Shaskol'skij dog overset, at den svenske rimkrønikes Förbindelsedikt, givetvis også en sen kilde, men jo da uafhængig af "Testamentet", synes at bekræfte detaljer i "Testamentets" beskrivelse af det "andet" togt.

Magnus Erikssons korstog 1348–49 ser Shaskol'skij som afslutningen på en epoke. Det endelige slutpunkt på den svenske middelalderlige ekspansion på russisk bekostning.

Bogen er som forfatterens tidligere arbejder præget af en russisk patriotisme, der påført begivenheder, der ligger 600–700 år tilbage i tiden, tager sig ganske mærkelig ud. Og slutordene "Takket være det russiske folks heroiske kamp på Baltikums bredder i 12–14. årh. bevarede Rus' adgangen til havet" skærer ikke så lidt mod den indledende kritik, der rettes mod "borgerlige historikere", der kun ser begivenhedsforløbet som en kamp mellem to stater; hvorimod det for marksistisk historieforskning er vigtigt at udrede hvert, stort eller lille, folks aktive rolle. Shaskol'skij understreger her dette med, at Novgorod var en multi-etnisk stat, hvor karelere, ingrere og voter gjorde sin skyldighed ved siden af områdets russiske befolkning. Det er vist ikke forkert at hævde, at Shaskol'skij altid har været russer først og marksist siden. Det er i den forbindelse interessant at notere, at den krise i forholdet mellem Sverige og Novgorod, der opstod i 1337–39 og som førte til ganske omfattende militære aktioner, der måtte løses gennem to successive fredsaftaler, af Shaskol'skij affærdiges på små 6 linier. Det var nemlig et karelsk oprør mod Novgorod eller som Shaskol'skij foretrækker det: "den sidste konflikt mellem det karelske aristokrati og Novgorod". Og sådanne revner i det russiske "commonwealth" synes Shaskol'skij at have en vis ulyst at beskæftige sig med.

Men bogen er også præget af en dyb fortrolighed med kildematerialet og Shaskol'skij manifesterer iøvrigt såvel vilje som formåen til at lade modstridende synspunkter komme til udtryk på egne præmisser. Således at det ikke er vanskeligt for læseren at tage stilling også for synspunkter, som Shaskol'skij argumenterer imod, alene på grundlag af hans fremstilling. Denne brede inddragelse og gengivelse af forskningen i sin helhed kan stå som model for os alle.

Julkus og Shaskol'skijs fremstillinger er for så vidt særligt angår Nødeborgsgrænsen indgående behandlet i mine afsnit Sammenfattende diskussion af skandinavisk forskning efter 1968 og Nødeborgsfredens russiske historiografi i bind 2 til Jarl Galléns *Nødeborgsfreden och Finlands medeltida östgräns*, under publicering.

Transporten av manskap från fyra svenska regementen till Finland 1721

TORE BLOMQVIST

Sedan det första året av Stora nordiska kriget skulle Finland förutom sju ordinarie infanteri- och tre kavalleriregementen, upprätthålla ett stort antal tillfälliga truppförband: mäningsregementen, ståndsdragoner och fördubblingsregementen. Redan år 1700 uppgick denna finska armé till nära 20 000 man. Det gällde för rote- och rusthållare¹ att inte bara ställa upp dessa trupper utan att också ersätta avgången¹ till dess Finland år 1714 helt hade ockuperats av ryska trupper och den finska armén dragit sig över till Sverige. I samband med detta återtag rymde talrika soldater ur truppförbanden då de önskade kvarstanna i sina hemtrakter.

Under Stora ofreden utsattes befolkningen för ryssarnas härjningar. Mord och deportation till Ryssland av civilbefolkning förekom. Man beräknar att antalet mördade och till Ryssland deporterade, som inte återkom steg till c:a 13 000 civilpersoner.² Ännu så sent som år 1720 uttogs c:a 1 500 man, de s.k. mantalskarlarna, vilka fördes till södra Ryssland i kriget mot Persien. Först långt därefter, år 1725, kunde 443 återvända till hemlandet.³

Det är svårt att uppskatta Finlands förluster i manskap under kriget. Man har beräknat att till den finska armén under åren 1700–1721 uttogs c:a 48 500 man.⁴ Andra forskare uppskattar krigsförlusterna till ”på sin höjd” 35 000 man.⁵ Hur det än förhöll sig med

¹ C.O. Nordensvan 'Svenska armén åren 1700–1709'. *Karolinska Förbundets Årsbok* 1916, s. 161.

² Armas Luukko, *Suomen historia 1617–1721*, Suomen historia VIII, Helsinki 1967 s. 754.

³ Luukko, s. 766. E.W. Juvelius *Suomen puolustuskyky ison ja pikkuvihan välisenä aikana 1721–1741*, Historiallisia tutkimuksia II, Helsinki 1919 s. 52.

⁴ Luukko, s. 754.

⁵ Eino Jutikkala, 'Finlands befolkning och befolkande'. HFT 1987, s. 364 och not 28 Jan Lindegren, *Krigsmakt och arbetskraft* (Stencil, 1987), s. 96–97 och 104.

totalförlusterna efter fredsslutet hade de finska trupperna reducerats till cirka 2 000 man.⁶

I och för transport av de sju finska infanteriregementena till Finland avgav general Hugo Hamilton i Gävle den 11 september 1721 en rapport till konungen. Extraktet till rapporten medföljande generalförslag daterat i Gävle 9 sept. 1721 lyder:⁷

Regements Öfver och Under Officerare sampt Staben	409
Corporaler Trumslagare Pijpare Gemena och Prophosser	1454
Armeens Styrckia	1863
Fruer Hustrur och Barn sampt Medhafvande Anhörige	1376
Legofolck	467
	<hr/>
	Hehla antalet
	3706
Hästar	650 st.

Också i Sverige hade under kriget uppsatts en mängd tre- och femmänningsregementen och ståndsdragoner; flera av dem hade dock ej i samma utsträckning som de finska hamnat ut på krigsfälten. Efter fredsslutet skulle alla dessa tillfälliga förband upplösas. De ordinarie trupperna i Sverige kunde kompletteras med manskap ur dem och likaså överfördes en del manskap till de finska regementena. Sålunda överfördes manskap till Finland från följande regementen:

Upplands femmänningsregemente till häst. Överste: Gen.maj. Wilh. Bennet. Regimentet upplöstes vid generalmönstringen på Rådmansö den 17 okt. 1721 (generalmönsterrulla GMR 1721 Mf:r WA 1405). Numerären var 800, därav 5 vakanta. 236 hemförlovades, 50 man transporterades till kungliga Livregementet och 509 man till *Nylands och Tavastehus läns dragonregemente* (GMR 1728 Mf:r 54955). Manskapet överfördes praktiskt taget från kompani till kompani, mellan 60 och 70 man till vart och ett. Medelåldern för de förflyttade var vid transporten 30,8 år och i medeltal hade de tjänat i 9,2 år. Uppgift om giftermål förekommer i GMR 1728 i 111 fall, av dem var 104 gifta. Av 97 man som var i tjänst ännu år 1735 var 93 gifta.⁸

Upplands Ståndsdragonregemente. Överste: Gen.löjt. greve Hans von Fersen. Regimentet mönstrades och upplöstes på Rådmansö den 11–17 okt. 1721 (GMR 1721, Mf:r WA 1410). Numerären var 1021, varav vakanta 45 och frånvarande 4. 223 avske-

⁶ M. G. Schybergson *Finlands historia* 2, Helsingfors 1889 s. 67: "Af de talrika krigareskaror, som Finland under stora ofreden uppstått, återstodo om våren 1721 endast 1 200 man fotfolk och 6 à 700 man kavalleri." Dessa siffror citeras fortfarande.

⁷ SvRA. Kommission angående trupptransport till Finland 1721, protokoll mm skrivelser till K.M:t ÅK 251.

⁸ Denna transport har jag behandlat något utförligare i medlemsbladet för Lahden Seudun Sukututkijat, *Sukuset* 5 (1985).

dades, 36 transporterades till svenska regementen och 713 till finska regementen. Till *Nylands läns infanteriregemente* (GMR 1726, Mf:r WA 1213–1214) överfördes 304 man från Liv-, Övl-, Maj- och IV kompaniet, till *Tavastehus läns infanteriregemente* (GMR 1728, Mf:r ES 2268) 311 man från V–VIII kompaniet, till indelta *Livdragonregementet* i Åbo 80 man, tio från varje kompani och till *Nylands och Tavastehus läns dragonregemente* 18 man. Forskningen i Nylands läns infanteriregementes GMR för åren 1726 och 1735 försvåras av att soldaternas namn är i mittfältet och dolda i ryggvinkningen varför genomgång av de originala mönsterrullorna i SvKrA har varit av nöden.

Västgöta tremänningsregemente till häst. Överste: Gen.maj. Johan Didrick Löfvenstern. Regimentet mönstrades i Gävle den 19 september 1721 (GMR 1721, Mf:r WA 1407–1408). I rullan har inte antecknats vilka som fått avsked, ej heller ingår numeriska extrakt. Däremot är för varje ryttare antecknat om han brukar jord. I slutmeningen, daterad i Gävle den 30 sept. har den mönstrande, general Hugo Hamilton antecknat: "varandes Regimentet sedermera indragit, och så mycket manskap kunnat dugeligt finnas, samt intet hemmans bruk har så mycket man kunnat uthleta, understuckit en Tredie dehl under Björneborg infanterie Regimente och två tredie delar under Nyslotts infanterie regimente, hwilcket här med attesteres och till bewijs lämes."

I Björneborgs läns infanteriregemente (GMR 1728, Mf:r 54944) påträffas 143 man om vilka är antecknat att de den 30 september 1721 hitsatts från Västgöta tremänningsregemente till häst. I denna rulla anges också mannarnas patronymikon. Den första tillgängliga generalmönsterrullan efter år 1721 för *Savolax och Nyslotts läns infanteriregemente* är för år 1735 (Mf:r ES 2272–2273). Här omnämns ej transporten från Västgöta tremänningar. Av rullan framgår att föregående generalmönstring hållits år 1729. Ur en avlöningslista av år 1722 (Mf:r WA 2081 och Mk K0753710/10) framgår att sammanlagt 245 korpraler och meniga kommit från Västgöta tremänningsregemente. I SvKrA finns bland regementsräkenskaperna en avgiftsförteckning för år 1723 där samtliga soldater i alla kompanier är namngivna. Tyvärr har i flera kompanier soldaterna fått nya finska namn eller i ett kompani djur- och växtnamn, så att någon identifiering inte kunnat göras. Ur en del avskedsintyg på SvKrA och avlöningsförslag (Mf:r 55041–55042) har ett tiotal soldater kunnat identifieras. Jag har även i några fall kunnat utnyttja kyrko- och domböcker. Trots allt har åtminstone 87 av de transporterade inte påträffats.

Dessutom fusionerades det "äldre" värvade Livdragonregementet med Åbo och Björneborgs läns kavalleriregemente, som redan den 4 september 1721 genom ett kungligt brev fått beteckningen "Kungl. Indelta Livdragonregementet".⁹

⁹ Rainer Fagerlund, 'Vad blev det av Karl XII:s livdragoner? En kommandering till Åbo och Björneborgs län år 1721', *Åbo Akademi, Historiska institutionen, Meddelanden* 6 (1980), s. 29.

Livdragonregementet, det värvade, "äldre". Överste: Vakant. Överstelöjtnant: Robert Muhle. Regimentet mönstrades den 6–7 oktober 1721 på Rådmansö, men GMR är ej bevarad. Föregående mönstring ägde rum den 29 augusti på Gripsholm. (GMR 1721, Mf:r WA 1229, Mk K05532 1–7/7).

Livdragonregementet, det indelta, "yngre". Av anbefalld generalmönstring år 1725 finns GMR 1725 för Masku härads kompani (Mf:r WA 1229) och GMR 1726 för majorens kompani (Mf:r 54944). Följande generalmönstring försiggick i sept. 1728 i Säskylä by i Eura och i Åbo. (GMR 1728, originalet i landsarkivet i Åbo, Mf:r MA 61–62). Utgångsläget i denna rulla är förhållandena i det äldre Livdragonregementet vid generalmönstringen i oktober år 1721. Den på sin gamla nummer stående "äldre" livdragonen måste sedan ofta förflyttas till en annan nummer undan en man från Åbo läns kavalleri. Här ett exempel på stiliseringen för Nr 17 i Masku härads kompani: "Sventienaren Anders Berg, transporterad till Nr 6 undan för den ifrån Åbo Läns Cavallerie hijtkomne karlen på Rådmansö d 9 oct 1721 emedan Åboländska Manskapet, efter ankomna Ordres, måste komma att stå wijs sina gamla numrer. Simon Loo 33 åhr gammal."

De förstärkta finska regementena transporterades sedan under höstens lopp dels landvägen runt Botttenhavet dels sjövägen till sina förlägningsorter i Finland.¹⁰ I min undersökning har jag försökt utreda vilka soldater som transporterades till finska regementen och deras vidare öden härstades. Förutom menige omfattar undersökningen också korpraler och, i den mån det har varit möjligt att utforska, även trumslagare och annat spel, profosser, fältskärsgesäller m.fl. med andra ord sådana som inte primärt upptagits i Wirilanders handböcker över officerare, underofficerare och tjänstemän.¹¹ Utom den "stridande" personalen ingick i truppförbanden en stor mängd "icke stridande", vilkas antal fastställts genom en tågordning av år 1696. Det sammanlagda antalet av dessa officersdrängar, kompanibetjänter och kompanitrosspojkar kunde vid ett kavalleriregemente uppgå till 390 och vid ett infanteriregemente till 209 personer.¹² Även om antalet av icke stridande minskat under krigets gång fanns väl efter fredsslutet en del kvar. Man kan anta att sådana ingår bland det "legofolk", som omnämnes i Hugo Hamiltons rapport av år 1721. Med officerare och militära tjänstemän från olika svenska regementen medföljde säkert en del betjänter och drängar till Finland.

¹⁰ Voitto Ahonen, 'Landshövding Friesenheims specialuppdrag i Finland 1721–1722', *HTF* 1987, s. 30–31.

¹¹ Kaarlo Wirilander, *Officerare och underofficerare vid Finlands armé 1718–1810*, Suomen Historiallinen Seura, Käsikirjoja III (1953) och *Civilmilitärer vid Finlands armé 1718–1810*, SHS Käsikirjoja VIII (1975).

¹² Nordensvan, s. 127–128.

Tabell 1. De från svenska regementen transporterades härkomst.

Födelseort	Upl 5- män R t. häst	Upl:ds stånds drag R	Västgöt 3-män R. t. häst	Liv- drag Reg	Summa
Västergötland	42	113	215	115	485
Östergötland	90	140	6	21	257
Småland	123	13	24	46	206
Uppland	33	98	4	27	162 ^a
Skåne	98	10	6	32	146 ^b
Västmanland	18	86	9	13	126
Dalsland	—	5	—	110	115
Södermanland	13	73	1	21	108
Värmland	2	39	2	44	87
Närke	14	53	—	24	91
Halland	24	1	22	19	66
Bohuslän	2	—	2	60	64
Dalarna	2	28	—	15	45
Gästrikland, Helsingland Härjedalen med Jämtland Ångermanland, Västerbotten	2	29		15	46 ^c
Sverige	463	688	291	562	2004
Finland	7	4	1	79	91
Ingerm.l. Balticum	4	—	—	33	37
Tyskland	30	3	1	35	69
Frank, Pol.Dan	—	—	1	2	3
Okänd	7	20	7	2	36
Utom Sverige och okänd	48	27	10	151	236
Summa	511	715	301	713	2240

Anm: Från Västgöta 3-männingsregemente till häst transporterades yttermera 87 rytare, som inte kunnat identifieras. a: Stockholm 22, b: Blekinge 2, c: Gästrikland 12, Hålsingland 11.

Anteckning om dem finns dock inte i rullorna och de förekommer ej heller i mitt material.

Jag har använt mikrofilm och mikrokort av de militära rullorna, i en del fall kompletterade med originalen. Kyrkliga och kamerala handlingar har utnyttjats blott i ringa utsträckning. Arbetet har försvärats av att rätt många generalmönsterrullor och andra uppfölj-

Tabell 2. Transport av manskap från fyra svenska regementen till finska hösten 1721.

Från	Uppl 5.m	Upplands Ståndsdrag.					Vestgöta 3-m. t. häst			Liv drag	Alla 4 reg.
Till	A	B	C	F	A	Summa	D	E	Summa	F	Summa
Riks- svenskar	463	295	308	79	6	688	140	151	291	562	2004
Fin- ländare	7	2		1	1	4	1		1	79	91
Tyskar	30	1	1	1		3	1		1	35	69
Ingerman- länder och balter	4									33	37
Övriga								1	1	2	3
Okänd	7	4		2	14	20	1	6	7	2	36
Summa	511	302	309	83	21	715	143	158*	301	713	2240

*Dessutom 87 icke identifierade. A: Nylands o Tavastehus läns dragonregemente, B: Nylands läns infanteriregemente, C: Tavastehus läns infanteriregemente, D: Björneborgs läns infanteriregemente, E: Savolax och Nyslotts läns infanteriregemente, F: Livdragonregemente (yngre).

ningsrullor inte bevarats. Avsaknaden av 1729 års generalmönsterrulla i samband med soldaternas namnbyte vid transporten till det nya truppförbandet har t.ex. omöjliggjort identifieringen av 87 man, som transporterats från Västgöta tremänningsregemente till Savolax och Nyslotts läns infanteriregemente. Kvaliteten i rullorna växlar också, sannolikt närmast beroende på mönsterskrivarens utbildning och ordningssinne. Stigande ålder och stigande antal tjänsteår är det logiska i på varandra följande rullor, men ibland kan vid transport från ett truppförband till ett annat dessa avvika tiotal år från de följdriktiga. Detta gör att identifieringen inte alltid är lätt och i några fall är epiteten "antagligen" och "möjligen" på sin plats.

Som födelseort anges i generalmönsterrullorna vanligen ett landskap, i en del fall också län, härad och till och med socken. Uppgifterna kan dock växla från rulla till rulla. De olika landskapen går ibland så in och om varandra att det kan bli en tolkningsfråga var knekten egentligen hör hemma.

Tabellen 1 ger en sammanställning av de transporterades härkomst. De flesta komma från södra och mellersta Sverige. Från angivna svenska landskap härstammade 2 004 man. Dessa kallas i det

följande "rikssvenskar"; de utgjorde således den största delen eller cirka nio tiondedelar av de transporterade. I tabell 3 och 4 ges en sammanställning av dessa rikssvenskars tjänstgöringstid i Finland. Från Finland, inberäknat hela Österbotten, Karelen och Kexholms län, samt från Ingermanland, Baltikum och svenska provinserna i Tyskland, härstammade sammanlagt 200 man. I tabell 1 -likasåväl som i de följande ingår inte de 87 man från Västgöta tremänningsregemente vilka förblivit oidentifierade.

Om man beaktar att av de 36 i tabell 1 med "okänd härkomst" rubricerade och ovannämnda 87 oidentifierade soldater antagligen största delen utgjordes av rikssvenskar och att dessutom 17 rikssvenskar hösten 1721 transporterades från Finska lantdragonerna till Kymmenegårds läns infanteriregemente,¹³ kan man räkna med att drygt 2 100 rikssvenskar då transporterades till finska regementen. I tabell 2 framgår i vilka regementen de transporterade insattes.

I början av år 1723, således ett knappt år efter transporten, fastställdes numerären för de finska truppförbanden till 9 213 man. Den verkliga styrkan var blott 6 198 man.¹⁴ Av denna styrka utgjorde sålunda de transporterade drygt en tredjedel.

¹³ *Kymmenegårds läns infanteriregemente*. Mönstrat i Fredrikshamn den 11–12 oktober 1725. (GMR 1725, Mk: K05494 2–8/8). Ur rullan framgår att i regementet insattes den 14 oktober 1721 på Rådmanö 194 man från Finska lantdragonerna, bland dem 17 rikssvenskar. Som hemort för de flesta av dem är angiven Vässmanland, Berslagen eller Norberg socken. Enligt samma uppställning som i tabell 3 var deras avgång ur militärtjänst följande:

Avsked	1721	1 (rymt)	Död	1732	1	Praes	1735	2
	1724	1		1734	<u>1</u>		1741	2
	1725	3			2		1744	2
	1729	2					1749	<u>1</u>
	1736	<u>1</u>						7
		8						

I GMR 6.7.1921 för Finska lantdragonerna (Mf:r WA 1240) anges för 22 dragoner såsom födelseort Norrbotten, men ur ett förslag (i SvKrA) av gen.maj. Zöges Finska lantdragonregemente av den 11 sept 1721 framgår det att dessa norrbottningars födelseort var de nordliga socknarna i Österbotten.

Antecknas kan också att i Kymmenegårds läns infanteriregemente sommaren 1722 rätt många man blev från Karelska Cavalleriet understuckna, vilka i juni 1724 avleverades till sina förra rustätt många man blev från håll. Påfallande ofta förekommer också ur fångenskapet hemkomna bl.a. från Carelska värvade infanteriet, Ingermanslands värvade dragoner och Viborgs dubberingsinfanteri.

¹⁴ Juvelius, s. 43–44, 49.

Tabell 3. De transporterade rikssvenskarnas avgång ur militärtjänst.

År	Avskedad	Död	Praes.	Summa	År	Avskedad	Död	Praes	Summa
					Trans-				
1721	2	5	—	7	port	1376	261	200	1837
22	29	30	2	61	1745	—	3	1	4
23	150	10	29	189	46	4	—	—	4
24	167	18	—	185	47	22	3	3	28
25	110	11	—	121	48	1	—	—	1
26	230	8	—	238	49	26	5	10	41
27	86	7	—	93	50	33	3	1	37
28	180	8	69	257	1751	1	1	—	2
29	27	5	—	32	52	1	—	—	1
30	29	9	—	38	53	9	—	—	9
1731	20	4	—	24	54	1	—	—	1
32	18	6	—	24	55	—	—	—	—
33	43	6	—	49	56	1	—	—	1
34	61	6	—	67	57	—	4	—	4
35	58	4	37	99	58	19	—	—	19
36	6	7	—	13	59	1	1	—	2
37	12	10	11	33	60	—	1	—	1
38	1	4	—	5	1761	2	—	—	2
39	45	4	13	62	62	3	3	—	6
40	14	12	11	37	63	1	—	—	1
1741	21	19	11	51	64	1	—	—	1
42	29	51	—	80	65	—	—	—	—
43	38	8	16	62	66	—	—	—	—
44	—	9	1	10	1767	2	—	—	2
Trans-					port	1376	261	200	1837
Summa					Summa	1504	285	215	2004

Anm: "Praes": Det sista året soldaten finns antecknad såsom närvarande. De facto kan han ha dött eller fått avsked långt senare. Rubriken "Avskedad" omfattar också förrymda och permitterade, som inte återkommit. I denna liksom i följande tabell beaktas inte de nästan hundra rikssvenskar vars identitet eller hemort förblivit okänd, ej heller de 17 från Finska lantdragonerna transporterade.

Det vore intressant att veta huru många av de transporterade som blev varaktigt bosatta i Finland. Genom forskning i kamerala och kyrkliga arkiv kunde detta till en del utredas, men det skulle vara en

Tabell 4. De transporterade rikssvenskarnas militärtjänst i Finland.

Åtminstone ännu år	eller minst	A	B	C	D	E	F	Samman- lagt	%
1721	—	469	295	308	140	151	641	2004	100
1728	6 år	226	176	187	66	79	376	1110	55,4
1735	13 „	104	121	117	44	45	188	619	30,9
1743	21 „	50	33	29	21	8	98	239	11,9
1749	27 „	30	14	16	7	6	57	130	6,5
1758	36 „	13	5	6	2	3	5	34	1,7
1762	40 „	6	—	2	2	—	—	10	0,5
1767	45 „	1	—	1	—	—	—	2	0,1

Anm: De två sista erhöi avsked år 1767. A: Nylands och Tavastehus läns dragonregemente, B: Nylands läns infanteriregemente, C: Tavastehus läns infanteriregemente, D: Björneborgs läns infanteriregemente, E: Savolax och Nyslotts läns infanteriregemente, F: Livdragonregementet.

mycket arbetsdryg uppgift. Däremot kan man ur de militära rullorna få reda på huru länge de transporterade varit i militärtjänst i Finland. Ur rullorna framgår när en person fått avsked eller dött. Men som jag tidigare nämnt är serierna av militärrullor ingalunda fullständiga. Sålunda förekommer det rätt ofta att en person i en rulla är antecknad såsom närvarande, medan han i följande tillgängliga rulla, kanske ett tiotal år senare, ej mera påträffas, åtminstone ej på tidigare nummer i kompaniet.

I tabell 3 sammanställs den årliga avgången av rikssvenskar. Här har jag i kolumn "Praes" antecknat de respektive år närvarande, vilkas exakta avgångsår inte kunnat påvisas. Till denna grupp hör alltså sådana, som de facto har avskedats eller dött först vid en senare tidpunkt. Dessa fall utgör cirka en tiondedel av materialet. Tabellen ger därför blott en ungefärlig bild av avgången ur militärtjänst. Tabell 4 utvisar huru många rikssvenskar som under vissa år ännu var i militärtjänst. Ur denna framgår att år 1728 över hälften var i tjänst, år 1735 nästan en tredjedel och ännu efter hattarnas krig år 1743 cirka en åttondedel.

Efter Stora ofreden rådde stor misär i landet. De indelta soldaterna kunde inte på långt när åtnjuta alla lagstadgade förmåner. De svenska soldaterna brottades också med språkliga svårigheter varför missnöjet var rätt allmänt. På det svenska manskapets begäran förordnades

år 1724 att årligen från varje kompani i Finland sex utbördingar skulle hemförlovas. Detta kunde dock inte i praktiken genomföras.¹⁵

Tidigare har man rätt allmänt varit av den åsikten att kommanderingen av manskap till Finland år 1721 var av en rätt övergående natur. Så skriver t.ex. Juvelius att regementena till sin sammansättning var helt inhemska några år efter beslutet av år 1724.¹⁶ Min undersökning utvisar dock att det är fråga om en migration av icke helt obetydliga mått.

Ett särdrag av intresse ur migrationssynpunkt är att mannarna transporterades till sju av landets dåvarande nio regementen. Med undantag av Österbotten kom sålunda manskapet att spridas över hela Finland. Man kan anta att större delen av de cirka ettusen rikssvenskar, som fått avsked under åren 1721–1728, återvände till Sverige. Rätt många hade dock redan bildat familj i Finland och en del kvarstannade säkert i landet. Ju längre tjänstgöringen varade, desto mer hade de transporterade vuxit in i förhållandena härstades och med fog kan man räkna med att redan de på 1730-talet avskedade till största delen kvarblivit i landet.¹⁷ Efter år 1728 kvarstod ett tusental rikssvenskar i den finska armén. Uppskattningsvis 700–800 av dem kan ha blivit fast bosatta i landet.

Befolkningen i Finland efter Stora ofreden uppskattas till cirka 330 000 personer.¹⁸ Män i sina bästa år hade försvunnit, den sista åderlåtningen var bortförandet av mantalskarlarna år 1720. Det rådde ett starkt kvinnoöverskott. Den manbara befolkningen kan knappast ha uppgått till mer än 50 à 70 000 personer. I så fall skulle det rikssvenska manskapet på 2 100 man under de första åren efter fredsslutet ha utgjort 3–4 % av den manbara befolkningen. Man kan anta att från denna tid förekommer både inom och utom äktenskapet födda avkomlingar till de transporterade. Dock kan inte de ofta bristfälliga kyrkoböckerna ge en klar bild av läget.

Med beaktande av ovanstående, – manskapets spridning över så gott som hela landet, kvinnoöverskottet och manskapets till flere procent uppgående andel av den manbara befolkningen de närmaste

¹⁵ Juvelius, s. 50. Enligt en av mig i ett tidigare skede uppgjord tabell omfattande 2 060 man transporterade hade 735 man erhållit avsked under åren 1721–1727, av dem 590 åren 1724–1727. Närmast under de första åren hade 31 man rymt och av soldater som erhållit permission hade 38 inte återkommit till truppförbandet. Dött hade sammanlagt 106 man. I januari 1728 kvarstod i tjänst 1 143 man eller 55,5% av de transporterade.

¹⁶ Juvelius, s. 51.

¹⁷ Fagerlund, s. 35.

¹⁸ Luukko, s. 754.

åren efter transporten samt det stora antalet transporterade som ännu var i tjänst i början av 1730-talet, – kan man antaga att denna transport av svenskt manskap till Finland har efterlämnat spår i så gott som hela den finska befolkningens arvs massa.¹⁹

¹⁹ Detta är så mycket mer anmärkningsvärt som såväl civila flyttningar som militära transporter i allmänhet resulterade i en ström i motsatt riktning. Max Engman, 'Finland – ett utflyttningsland. In- och utflyttning under fyra sekler', Engman o. Steenius (red.), *Svenskt i Finland 2. Demografiska och socialhistoriska aspekter*, SSLF 519, Helsingfors 1984, s. 117–164. Nils Erik Villstrand, 'Från det avlägsna Finland till orter nära flottan. De finska båtsmanskompaniernas förflyttning på 1690-talet', Villstrand (red.), *Kustbygd och centralmakt 1560–1721. Studier i centrum-periferi under svensk stormaktstid*, SSLF 546, Helsingfors 1987, s. 387–427.